

Tabuizowanie imienia w Chinach

Piotr Adamek SVD

Sinolog, dyrektor Instytutu Monumenta Serica w Sankt Augustin (Niemcy), redaktor czasopisma „Chiny dzisiaj”, wykładowca Kolegium Filozoficzno-Teologicznego SVD w Sankt Augustin. Ur. 1972 w Stalowej Woli. 2000 święcenia kapłańskie. 2000-2005 studia sinologiczne na Uniwersytecie im. Łomonosowa w Moskwie. 2005-2007 studia językowe w Chinach (Uniwersytet Północno-Zachodni w Xi’an) i na Tajwanie (Uniwersytet Fu Jen). 2012 doktorat na Uniwersytecie w Leiden (Holandia) (promotor: Barend ter Haar; *The Tabooing of Names in China as a Way of Implementing Social Values*). Zainteresowania badawcze: historia i historiografia Chin, religie Chin, chrześcijaństwo i misje w Azji, historia sinologii.

Tytułem wstępu

Kilka lat temu o. Roman Malek przekazał mi brudnopis tłumaczenia chińskiego dzieła na język angielski *Przykłady tabu w dziełach historycznych* (*Shihui juli 史諱舉例*) autorstwa znanego historyka Chen Yuana 陳垣, sporządzony przez poprzedniego dyrektora Instytutu Monumenta Serica, o. Heinricha Buscha. Był to mój pierwszy kontakt z problemem tabu w Chinach, a owocem studiów nad nim stała się moja dysertacja, której materiały wykorzystałem częściowo w poniższym artykule.

* * *

W chińskich dziełach historycznych i literackich z różnych epok zapisano liczne fakty i przykłady związane z tabuizacją imienia, a liczba i charakter opisów świadczą o tym, że fenomen ten był uważany za ważną część chińskiej kultury. Przykładem na to, jak wpływał on na ludzkie losy, mogą być historie dwóch ludzi, zapisane w dziełach

Bishu luhua 避暑錄話¹ i *Qidong yeyu* 齊東野語: urzędnika i eremity Xu Ji 徐積 (1028-1103)² i uczonego Akademii Hanlin – Liu Wensou 劉溫叟 (909-971), żyjących w okresie dynastii Song (960-1279). Ponieważ ojciec Xu Ji miał na imię Shi 石 – znak oznaczający „kamień”, nie używał on przez całe życie żadnych kamiennych przedmiotów, a w czasie spacerów uważał, by nie nadepnąć nogą na kamień. Szacunek do imienia ojca był tak wielki, że gdy pewnego razu Xu napotykał na swej drodze kamienny most, prosił ludzi, by go przenieśli na ramionach, nie chcąc podeptać niczego mającego semantyczny związek z imieniem ojca³. Z kolei ojciec uczonego Liu Wensou miał na imię Yue 岳. Znak ten oznacza „wysokie góry”, dlatego Liu z szacunku do ojca nigdy nie był w górach. Co więcej, Liu unikał słuchania muzyki, ponieważ oznaczający ją znak *yue* 樂 miał wymowę podobną do imienia ojca⁴.

Powyższe historie pokazują, jak ważną rolę odgrywała tabuizacja imienia w codziennym życiu Chińczyków i w chińskiej kulturze.

Krótką charakterystyka fenomenu

Fenomen tabuizacji imion Chińczycy określają terminem *bihui* 避諱, oznaczającym „unikanie imienia tabu”. Rzeczywiste imię człowieka (*ming* 名) było uważane w tradycyjnych Chinach za fonetyczny ekwiwalent osoby⁵. Chińczycy widzieli bezpośredni związek pomiędzy imieniem człowieka i jego losem⁶. Dlatego jeśli uważano, że mają negatywny wpływ na ludzi – nowe imiona były starannie wybierane, a w razie potrzeby również zmieniane. Imię w przekonaniu Chińczyków posiadało szczególne znaczenie zarówno w mowie, jak i w piśmie, a wypowiedzenie lub napisanie go mogło krzywdzić człowieka, który to imię nosił. Starano się je ochraniać uznając za tabu i zastępując najczęściej odpowiednim tytułem lub tzw. imieniem publicznym (*zi* 字).

Imiona tabuizowane w Chinach to przede wszystkim imiona zmarłych i żywych władców, urzędników i własnych przodków, ale

¹ W tekście używane są chińskie znaki tradycyjne, poza literaturą dostępną tylko w znakach uproszczonych.

² Zob. też biografię Xu Ji, [w:] *Sung Biographies*, Wiesbaden 1976, s. 421-422.

³ Ye Mengde 葉夢得 (1077-1147), *Bishu luhua* 避暑錄話, *Jindai mishu* 津逮秘書, t. 185-186, *juan* 2, s. 65-66.

⁴ Zhou Mi 周密 (1232-1298), *Qidong yeyu* 齊東野語, *Congshu jicheng* 叢書集成, t. 2779-2782, *juan* 4, s. 44. Zob. także Ma Yifan 馬一凡, *Bihui zhong de beixi gushi* 避諱中的悲喜故事, „Longmenchen” 龙门阵, nr 10, 2008, s. 103-104.

⁵ Por. W. Bauer, *Der chinesische Personenname*, Wiesbaden 1959, s. 1.

⁶ Tamże, s. 33.

także imiona mędrców, na przykład Konfucjusza. Unikano wypowiadania i zapisywania nie tylko samych imion, lecz także znaków z imienia używanych w innych słowach. Ze względu na specyfikę języka chińskiego często słowa o podobnej wymowie czy znaki o zbliżonym kształcie, stawały się tabu. W różnych okresach chińskiej historii do tabuizowania imion używano rozmaitych metod, takich jak zmiana pisowni znaku lub jego całkowite opuszczenie, użycie określonych znaków zastępczych, a także odpowiednia zmiana wymowy. Wypracowano cały system zasad określających przez kogo, kiedy i w jakiej sytuacji tabu powinno być przestrzegane lub nie. Najbardziej podstawowe z nich, takie jak: nie tabuizowanie imion zmarłych w czasie modlitwy w świątyni przodków, zezwolenie na używanie imion dalszych krewnych czy ograniczenie tabuizowania imion kobiecych do ich własnych rodzin – zostały zapisane w *Księdze rytuałów* (*Liji* 禮記), pochodzącej z okresu dynastii Han (206 p.n.e.-9 n.e.)⁷.

Najczęściej motywacją przestrzegania tabu był zapewne szacunek i cześć do osób posiadających wyższą pozycję w społeczeństwie i rodzinie, ale znane są też przypadki tabuizowania imienia ze strachu przed karą, by uzyskać legitymizację władzy, a nawet – z nienawiści do pewnej osoby. Przykładem takiej negatywnej motywacji może być edykt cesarza Suzonga 肅宗 z dynastii Tang (panował w latach 756-762), uwikłanego w walkę z generałem An Lushan 安祿山 (703-757), choć dokument ten dotyczy w tym przypadku nazwiska. Cesarz nakazał zmianę wszystkich nazw miast i okręgów zawierających w sobie znak *an* 安⁸, by uniknąć w ten sposób wspomnienia znienawidzonego człowieka. W tym samym czasie wierny cesarzowi generał An Baoyu 安抱玉 (703-777) sam zmienił swoje nazwisko przyjmując nowe – Li 李, będące również nazwiskiem cesarza⁹. W ten sposób uniknął jego możliwej niechęci i osiągnął polityczne korzyści.

Zaskakujący jest olbrzymi wpływ tabuizacji imienia na chińską historię i kulturę, udokumentowany od Okresu Walczących Królestw (475-221 r. p.n.e.). Zwyczaju tego przestrzegano w rodzinie i na ulicy, w biurze i w pałacu cesarskim. Miał on bardzo poważne konsekwencje dla życia codziennego Chińczyków i dla chińskiej historiografii. Ludzie

⁷ *Liji* 禮記, ed. Jigulou 稽古樓, *juan* 1, s. 38b-40a, tekst w jęz. angielskim [w:] J. Legge, *The Sacred Books of China. The Texts of Confucianism*, tłum. J. Legge, Delhi 1968, cz. III, s. 93. O dacie powstania dzieła zob. *Early Chinese Texts*, Berkeley 1993, s. 295-296.

⁸ Chen Yuan, *Shihui juli* 史諱舉例, Beijing 1958, s. 33-34.

⁹ *Xin Tangshu* 新唐書 [Nowa historia dynastii Tang], opracowana przez Ouyang Xiu 歐陽修 w 1060 r., *Sibu beiyao* 四部備要, t. 87-91, *juan* 138, s. 3a.

rezygnowali na przykład z urzędów, których nazwa zawierała znak tabuizowany w danej rodzinie. Wielu zostało ukaranych za łamanie tabu, niektórzy nawet śmiercią. Tysiące imion, tytułów i nazw geograficznych zostało zmienionych. Teksty ksiąg zmieniano i „poprawiano”, by uniknąć zakazanego znaku – co dziś często uniemożliwia odtworzenie zapomnianego pierwotnego znaczenia.

Mimo iż temat tabuizacji imion jest ważnym aspektem chińskiej kultury, do niedawna był on rzadko poruszany. W Europie był wspomniany m.in. w artykułach Haenisha¹⁰. W Chinach systematycznie opracował go Chen Yuan we wspomnianym dziele *Przykłady tabu w dziełach historycznych* (*Shihui juli*). Dopiero w ostatnich latach temat ten został na nowo odkryty i opracowany w kilku monografiach i słownikach¹¹.

Imiona cesarzy

Najczęściej spotykanymi w literaturze przykładami tabu są imiona chińskich cesarzy, których powinien unikać w mowie i piśmie każdy poddany. Tabuizowane były przy tym również imiona cesarskich przodków w kilku pokoleniach, a nawet imiona innych krewnych. Przykładem tabuizowania tego typu jest zdanie zapisane w *Zapiskach historyka* (*Shiji* 史記) autorstwa Sima Qian (145-86 p.n.e.), według którego w dwudziestym trzecim roku (tj. 224 p.n.e.) król Qin (późniejszy pierwszy chiński cesarz Qin Shi Huang panujący w latach 247-221 p.n.e.) rozkazał generałowi Wang Jian 王翳 poprowadzić armię przeciwko państwu Jing 荆¹². Z historii wiadomo, że chodziło o atak na wroga państwo Chu 楚. Dlaczego więc użyto innej nazwy? Według

¹⁰ E. Haenisch, *Die Heiligung des Pater – und Fürstennamens in China*, „Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig”, nr 84, 1932, s. 1-20. Problem tabuizacji imion wspominają również m.in.: W. Bauer, *Der chinesische...*, dz. cyt., s. 263-270; Th. Emmrich, *Tabu und Meidung im antiken China: Aspekte des Verpönten*, Bad Honnef 1992, s. 25-27; B.J. Meisvelt Beck, *The First Emperor's Taboo Character and the Three Day Reign of King Xiaowen*, „T'oung Pao”, nr 73, 1987, s. 68-85; M.J. Künstler, *Taboo and the Development of Periphrasis in Chinese*, „Rocznik Orientalistyczny”, t. 49, nr 2, 1994, s. 129-138.

¹¹ Wang Jian 王建, *Zhongguo gudai bihuiishi* 中国古代避讳史, Guiyang 2002; *Shihui cidian* 史讳词典, Shanghai 2011; Wang Sinhua 王新华, *Bihui yanjiu* 避讳研究, Jinan 2007; Fan Zhixin 范志新, *Bihuixue* 避讳学, Taipei 2006.

¹² *Shiji* 史記 [*Zapiski historyka*], opracowane przez Sima Qian 司馬遷 w 91 r. p.n.e., *Sibu beiyao* 四部備要, t. 51-53, *juan* 6, s. 7a. Tłum. na jęz. angielski zob. B. Watson, *Sima Qian. Records of the Grand Historian: Qin Dynasty*, Hong Kong 1993, s. 41.

komentarza do *Zapisków historyka – Zhengyi 正義*, wprawdzie napisanego dość późno, bo dopiero w VIII w. n.e., chodziło o tabuizację znaku *chu* 楚 w imieniu ojca Pierwszego Cesarza – Zhuangxianga (imię osobiste Zichu 子楚)¹³. Jeżeli komentarz ma rację, to jest to przykład zastąpienia w dziele historycznym imienia jednego z przodków cesarza znakiem zastępczym.

Innym wczesnym świadectwem tabuizacji imienia jest tekst *Daodejing* znaleziony przez archeologów w grobowcach w Mawangdui w prowincji Hunan. W grobie nr 3 z początków dynastii Zachodniej Han, datowanym na 168 rok p.n.e., znaleziono teksty pisane na jedwabiu z dwiema wersjami *Księgi Drogi i Cnoty* (*Daodejing* 道德經): tekstem A (*jiaben* 甲本) i tekstem B (*yiben* 乙本). Teksty te, praktycznie identyczne, różniły się w jednym miejscu. Tekst A zawierał zdanie „(jeśli) to będzie pielęgnowane w (całym) państwie, to jego cnoty będą w obfitości” (*xiu zhi yu bang qi de nai feng* 修之於邦其德乃豐)¹⁴, w którym „państwo” zapisane jest znakiem *bang* 邦. Natomiast w tekście B znak *bang* 邦, będący imieniem tabu cesarza Gaozu 高祖 (Liu Bang 劉邦, panował w latach 206-195 p.n.e.), zastąpiono znakiem *guo* 國. Ponieważ imię kolejnego cesarza Hui Di 惠帝 (Liu Ying 劉盈, panował w latach 194-188 p.n.e.) nie jest tabuowane, archeologowie mogli dość dokładnie datować oba teksty na okres panowania cesarza Gaozu (w przypadku tekstu A) oraz na okres po jego śmierci, ale przed rokiem 168 p.n.e., tj. zamknięciem grobu (tekst B¹⁵). Jest to kolejny przykład tabuizowania imienia cesarza w tekstach przez poddanych.

Podobne przykłady można znaleźć również w różnych tekstach kolejnych późniejszych okresów. Kiedy do Chin w VII wieku dotarło chrześcijaństwo w postaci tzw. nestorianizmu, zwyczaj tabuizowania imion pojawił się również w tekstach chrześcijańskich, ale dotychczas problem ten nie został jeszcze gruntownie zbadany. Wiemy jednak, iż imiona cesarzy dynastii Tang nie pojawiają się na tzw. steli nestoriańskiej z 781 roku, opisującej przybycie chrześcijańskich misjonarzy do Chin, głoszoną przez nich naukę i pierwszy wiek ich misji. W tekście steli dwa razy użyto

¹³ *Shiji*, *juan* 6, s. 7ab; por. też Chen Yuan, dz. cyt., s. 1.

¹⁴ Por. *Daodejing* 道德經, [w:] *Laozi zhuzi suoyin* – „Daozang” *Wang Bi* „Zhu” *ben*, *Heshangong* „Zhu” *ben*, *Heshangong* „Zhu” 老子逐字索引 – „道藏” 王弼 „注” 本, 河上公 „注” 本, 河上公 „注”. *A Concordance to the Laozi – Daozang Version of the So-called Wangbi Text to Which Wang Bi’s Commentary Is Attached, Heshangong’s Text, and Heshangong’s Commentary*, Hong Kong 1996, *juan* 54, s. 118 (tu już zastąpiony przez znak *guo* 國).

¹⁵ Por. Liu Xiaogan, *Daoism (I): Lao Zi and the Dao-De-Jing*, [w:] *Routledge History of World Philosophies: History of Chinese Philosophy*, Abingdon 2009, s. 213.

za to, przy wspomnieniu wcielenia Jezusa Chrystusa, wyrażenia *chudai* 出代, zamiast zwykle używanego *chushi* 出世 (pojawić się na świecie). Znak *shi* 世, będący częścią imienia tabu cesarza Taizonga 太宗 (Li Shimin 李世民, panował w latach 627-649) został opuszczony i zamieniony na często używany w tym czasie do tabuizowania ekwiwalent *dai* 代¹⁶.

W poprzednich trzech przykładach imiona władców były tabuizowane w pisowni. Praktyka ta była jednak stosowana również w życiu codziennym. Świadczy o tym przypadek niejakiego Li Shoujie 李守節, dowódcy cesarskiej straży w okresie dzurdzeńskiej dynastii Jin, panującej w północnych Chinach w latach 1115-1234. Został on opisany w dziele *Zhongzhouji* 中州集, przedstawiającym rządy cesarza Aizonga 哀宗 (Shouxu 守緒, panował w latach 1224-1234), przedostatniego cesarza dynastii Jin. Gdy Aizong został intronizowany, Li Shoujie wykreślił ze swojego imienia znak *shou* 守 i używał imienia Li Jie. Cesarz uważał, że takie tabuizowanie jest przesadne i wysłał do niego posłańca ze słowami: „Nie zakazałem ci używania pierwszej części imienia. Dlaczego je zmieniłeś?”. W odpowiedzi usłyszał, iż takie postępowanie jest niezbędne, bo dzięki niemu poddani mogą okazać swój szacunek do władcy¹⁷. Jak widać, ze względu na tabu ludzie zmieniali własne imiona, a unikanie imienia cesarza wynikało często z głębokiego szacunku poddanych.

Spójrzmy jednak, co się działo, gdy poddany otwarcie wypowiedział lub napisał imię cesarza. Nie każdy władca był tak liberalny jak Aizong. Niektóre historie tabu są tragiczne, jak to miało miejsce w następującym przykładzie: Wang Xihou 王锡侯 (1713-1777) był uczonym z prowincji Jiangxi w okresie panowania ostatniej chińskiej dynastii Qing (1644-1911). W 1775 roku opracował on słownik o tytule *Ziguan* 字贯. We wstępie do niego umieścił, dla celów poglądowych, imiona własne Konfucjusza i trzech cesarzy: Kangxi 康熙 (1661-1722), Yongzhenga 雍正 (1722-1735) i Qianlonga 乾隆 (1735-1796). Przez przeoczenie wpisał ich pełne imiona, nie opuszczając kilku ostatnich kresek, jak to było przyjęte w tym czasie. Gdy zorientował się, co się stało, nakazał wycięcie tych imion z matrycy, ale pewna ilość egzemplarzy już dostała się do obiegu. To przypadkowe wpisanie kilku imion Wang Xihou przyplacił życiem. Jako bezprecedensowy zbrodniarz i buntownik został oskarżony przez cesarza Qianlonga o zdradę stanu i stracony 27 grudnia 1777 roku. Jego majątek został skonfiskowany, a książki spalone. Jego rodzina została

¹⁶ Cf. Xu Longfei, *Die nestorianische Stele in Xi'an. Begegnung von Christentum und chinesischer Kultur*, Bonn 2004, s. 128.

¹⁷ Yuan Haowen 元好問, *Zhongzhouji* 中州集, *Sibu congkan* 四部叢刊, t. 205, *juan* 7, s. 2a; zob. także Zhou Guangye 周廣業, *Jingshi biming huikao* 經史避名彙考 (reprint manuskryptu), Taipei 1981, *juan* 22, s. 357.

aresztowana, a synowie i wnuki zabici lub wysłani jako niewolnicy do granicznej prowincji Heilongjiang na północy Chin. Zdymisjonowano również gubernatora prowincji Jiangxi i kilku innych urzędników¹⁸. Przypadkowe złamanie tabu cesarskiego imienia miało zatem katastrofalne konsekwencje dla uczonego, jego rodziny i otoczenia. Należy jednak zauważyć, że na wysokość kary wpłynął fakt, że przewinienie zdarzyło się w okresie tak zwanej „inkwizycji w literaturze” (*wenziyu* 文字獄) – okresie intensywnej cenzury publikacji w poszukiwaniu każdej możliwej, świadomej czy (w większości przypadków) nieświadomej, formy krytyki dynastii Qing i jej mandzurskich korzeni¹⁹.

Na szczęście nie każde naruszenie tabu imienia cesarza było karane śmiercią, ale imię było zawsze otaczane szacunkiem. Czasami prowadziło to nawet do tabuizowania innych cesarskich imion, jak na przykład imienia publicznego *zi*, mimo że właśnie ono było zazwyczaj używane, by uniknąć wypowiedziania imienia osobistego. Taką praktykę możemy zaobserwować na przykład w przypadku generała Ma Chao 馬超 (176-222 n.e.) z początków epoki Trzech Królestw (220-280), którego historia została zapisana w *Kronice Trzech Królestw* (*Sanguozhi* 三國志). Ma Chao na spotkaniu z Liu Bei 劉備 (założycielem cesarstwa Shu, panującego w latach 221-223), z szacunku do niego i by nie wypowiedzieć imienia tabu, użył jego imienia publicznego. Nieoczekiwanie dla niego urzędnicy cesarscy byli zirykowani, że wypowiedział na głos imię publiczne władcy i zażądali za to jego egzekucji. Na szczęście po wytłumaczeniu ten nieświadomy „afrońt” został Ma Chao wybaczony²⁰. Obyczaj tabuizowania imion publicznych był najprawdopodobniej praktykowany tylko przez krótki okres Trzech Królestw i nie był kontynuowany w późniejszych okresach.

Cesarze chińscy, jak wyżej wspomniany Aizong, byli zazwyczaj bardziej zainteresowani prewencją łamania tabu, niż karaniem po fakcie. Wydawali specjalne dekrety ogłaszające imiona tabu, a czasem również ułatwiające ich przestrzeganie. Pierwszy taki znany dekret został wydany w 64 r. p.n.e. przez cesarza Xuan 宣帝 (panował w latach 73-49 p.n.e.) z dynastii Zachodniej Han (206 p.n.e.-9 n.e.) i zapisany w *Księdze Han* (*Hanshu* 漢書):

¹⁸ Wang Xianqian 王先謙, *Donghua xulu* 東華續錄, ed. Guangxu xinmao ben 光緒辛卯本, rozdz. *Qianlong chao* 乾隆朝, *juan* 86, s. 11. Zob. również A.W. Hummel, *Eminent Chinese of the Ch'ing Period*, t. II, Washington 1944, s. 819-820.

¹⁹ O „inkwizycji w literaturze” zob. K.R. Guy, *The Emperor's Four Treasuries: Scholars and the State in the Late Ch'ien-lung Era*, Cambridge 1987.

²⁰ *Sanguozhi* 三國志 (*Kronika Trzech Królestw*), opracowany przez Chen Shou 陳壽 w 289 r. n.e., *Sibu beiyao* 四部備要, t. 62-63, rozdz. *Shuzhi*, *juan* 6, s. 6b. Por. również Wang Jian 王建, *Zhongguo gudai bihuishi* 中国古代避讳史, Guiyang 2002, s. 63.

„Słyszeliśmy, że w dawnych czasach imiona synów nieba były wybierane tak, by [ich znaki] były rzadko spotykane i by łatwo ich było unikać. W obecnych czasach ludzie odczytujący memoriały często łamią (nasze) tabu i zasługują na karę. Mam dla nich wiele współczucia i dlatego niniejszym postanawiam zmienić moje imię [z Bingyi 病已]²¹ na Xun 詢. Wszystkie przypadki złamania tabu mojego imienia, które zdarzyły się przed wydaniem tego dekretu, ułaskawiam”²².

Z treści dekretu widać, że cesarz Xuan wyznawał zasadę, by imiona zawierały rzadko używane znaki i były przez to łatwe do uniknięcia (tzw. zasada *nanzhi er yibi* 難知而易避). Czasami władcy celowo zmieniali z tego powodu imiona. To pokazuje, że najważniejszym dla nich było, by tabu było dobrowolnie przestrzegane w praktyce, a nie tylko ze względu na karę.

Tabuizacja imion władców była uważana za tak ważną, że czasami nawet ojcowie władców musieli jej przestrzegać (oczywiście taka sytuacja występowała bardzo rzadko, gdyż zazwyczaj ojciec cesarza już nie żył, gdy jego syn zostawał władcą). W *Zewnętrznym Komentarzu do Księgi Pieśni Mistrza Han* (*Hanshi waizhuan* 韓詩外傳), opracowanym przez uczonego Han Yin 韓嬰 z II w. p.n.e. (ok. 200-130 p.n.e.), zapisany jest incydent, łączony zwykle z tabuizacją imienia. Zdarzenie miało podobno miejsce w Okresie Walczących Królestw (475-221 p.n.e.). Chodzi o dialog pomiędzy markizem Wen 文 z państwa Wei 魏 (zm. ok. 396 p.n.e) i jego ministrem Cang Tang 蒼唐. Syn markiza Wen – Ji 擊 – został w tym czasie władcą niewielkiego państwa Zhongshan 中山, położonego na terenie dzisiejszej prowincji Hebei. Tekst *Komentarza* brzmi następująco:

„Markiz Wen zapytał: *Czy Ji ma się dobrze?* Cang Tang nie dał żadnej odpowiedzi. Wen zapytał trzy razy i trzy razy nie dostał odpowiedzi. Wreszcie rzekł: *Dlaczego mi nie odpowiadasz?* [W odpowiedzi usłyszał:] *Czekam, by Markiz przestał wypowiadać imię władcy...* *Gdy [markiz] pyta używając jego imienia, nie odważam się odpowiedzieć.* Wtedy markiz Wen zapytał: *Czy władca Zhongshan ma się dobrze?*”²³.

²¹ Znaki *bing* i *yi* były powszechnie używane, przez co trudno było ich unikać.

²² Cf. *Hanshu* 漢書 (Księga Han), opracowana przez Ban Gu 班固 w 82 r. n.e., *Sibu beiyao* 四部備要, t. 54-57, *juan* 8, s. 12a.

²³ *Hanshi waizhuan* 韓詩外傳, *Congshu jicheng chubian* 叢書集成初編, t. 524-525, *juan* 8, s. 102.

Imiona rodziców

Choć najwięcej przykładów tabuizowania imienia zapisanych w dziełach historycznych dotyczy imion cesarzy i ich rodziny, istnieje również wiele źródeł opisujących tabuizowanie imion w relacji pomiędzy rodzicami i dziećmi. W tradycyjnych Chinach było czymś oczywistym, iż dobry syn nie powinien wypowiadać imienia swojego ojca ani akceptować wypowiedziania tego imienia przez inne osoby. Przykłady takiego przestrzegania tabu można znaleźć na przykład w *Rodzinnych Pouczeniach dla Klanu Yan* (*Yanshi jiaxun* 顏氏家訓). Według tego dzieła Xie Ju 謝舉 z dynastii Liang (502-557) zachowywał głęboko w pamięci słowa *Księgi Rytuałów (Liji)*, że „gdy dobry syn widzi twarz podobną do twarzy własnych przodków lub słyszy ich imiona, odczuwa smutek (dosł.: strach)”²⁴. Dlatego Xie Ju płakał zawsze, kiedy słyszał imiona podobne do tych, które mieli jego przodkowie²⁵. W tym samym dziele można znaleźć inny przykład, opowiadający o nadzorcy Zang Fengshi 臧逢世, którego ojciec miał na imię Yan 嚴. Nadzorca ten często widział w korespondencji znaki *yanhan* 嚴寒, oznaczające „przenikliwe zimno”. Za każdym razem płakał, przez co nie nadążał z pracą i popadł w tarapaty²⁶.

W chińskich dziełach historycznych pojawiają się również przykłady nieprzyjmowania lub rezygnacji z urzędów i tytułów, których nazwy były podobne do imion własnych przodków. Już w *Komentarzach Zuo*, tradycyjnie uważanych za interpretację *Kronik Wiosen i Jesieni (Chunqiu Zuozhuan* 春秋左傳), a opracowanych w epoce Walczących Królestw (475-221 r. p.n.e.), znajdowało się upomnienie, by nie używać nazw urzędów przy nadawaniu imion dzieciom²⁷. W kolejnych wiekach wielu urzędników musiało odmówić przyjęcia stanowiska, jeśli nazwy urzędu lub miejscowości przypominały imiona ich ojców. Najbardziej znanym przypadkiem jest prawdopodobnie sprawa młodego uczonego Li He 李賀 (790-816), który nie zdołał przystąpić do egzaminów urzędniczych najwyższego stopnia i uzyskać tytułu „kompetentnego uczonego” (*jinshi* 進士), umożliwiającego karierę urzędniczą. Problemem okazało się imię ojca uczonego – Jinsu 晉肅, podobne w brzmieniu do nazwy naukowego stopnia, które przekreśliło możliwość awansu i sprawiło, że zmarł w biedzie²⁸.

²⁴ *Liji*, *juan* 7, s. 75a i 83b.

²⁵ *Yanshi jiaxun* 顏氏家訓, *Sibu beiyao* 四部備要, t. 210, *juan* 2, s. 1b-2a.

²⁶ *Yanshi jiaxun*, *juan* 2, s. 2a.

²⁷ *Chunqiu Zuozhuan* 春秋左傳, ed. Jigulou 稽古樓, *juan* 5, s. 16ab.

²⁸ *Jiu Tangshu* 舊唐書 (Stara Księga Tang), opracowana przez Liu Xu 劉煦

Należy jeszcze wspomnieć odwrotny przypadek, który pokazuje, że świadome złamanie tabu imienia ojca było sposobem wyrażenia nienawiści. O podobnym incydencie możemy przeczytać w *Historii Południowych Dynastii* (*Nanshi* 南史), opisującej wydarzenie z czasów cesarza Wu 武帝 (panował w latach 502-549) z dynastii Liang, którego „dziecięce imię” (tzw. *xiaoming* 小名) brzmiało Alian 阿練. Jego drugi syn nienawidził go, ponieważ uważał, że jest źle traktowany. Dlatego, kiedy był w miejscowości Xuzhou 徐州, rozkazał ściąć wszystkie „drzewa jedwabne” (*lianshu* 練樹)²⁹, uważając, że jeśli podniesie rękę na roślinę, w której nazwie zawarte jest imię ojca, najbardziej się na nim zemści³⁰. Tabuizacja imion była zatem bardzo istotnym wyrazem głębokiego szacunku, a złamanie tabu – poważną zemstą.

Dotychczasowe przykłady mówiły o tabuizacji imienia ojca. Istnieją jednak, wprawdzie mniej liczne, przykłady pokazujące, że również imię matki było tabu dla dzieci. Jeden z nich wspomina już *Księga Rytuałów* (*Liji*) w odniesieniu do matki Konfucjusza. W dziele tym czytamy, że „jeśli imię składało się z dwóch znaków, to nie były one tabuowane, gdy występowały oddzielnie. Imię matki Mistrza brzmiało Zhengzai 徵在. Jeśli używał on słowa *zai* – to nie mówił w tym samym czasie *zheng* ani nie używał *zai*, jeśli wcześniej użył *zheng*”³¹.

Podobny przykład można znaleźć w całościwie innym źródle – w powieści *Sen Czerwonego Pawilonu* (*Honglouneng* 紅樓夢), uznawanej za najwybitniejsze chińskie dzieło tego typu. Gdy jedna z głównych bohaterek utworu, Lin Daiyu 林黛玉, której matka miała na imię Min 敏, podczas głośnego czytania książki napotykała znak imienia matki (który oznacza również słowo „czuły”), czytała go za każdym razem jako *mi* 密 („bliski”, „gęsty”), a jeśli musiała go zapisać, opuszczała jedną lub dwie kreski³².

w 945 r., *Sibu beiyao* 四部備要, t. 82-86, *juan* 137, s. 7b; Hong Mai 洪邁, *Rongzhai xubi* 容齋續筆, *Sibu beiyao* 四部備要, t. 247, *juan* 11, s. 3.

²⁹ Prawdopodobnie albicja jedwabista – rodzaj małego liściastego drzewa.

³⁰ *Nanshi* 南史 [*Historia Południowych Dynastii*], opracowana przez Li Yanshou 李延壽 w 659 r., *Sibu beiyao* 四部備要, t. 77-78, *juan* 53, s. 6a.

³¹ *Liji*, *juan* 2, s. 89b. Tekst w jęz. angielskim zob. J. Legge, dz. cyt., cz. III, s. 190.

³² *Honglouneng* 紅樓夢, Shanghai 1930, t. 2, s. 10, tekst w jęz. angielskim zob. Hawkes 1973, t. 1, s. 82.

Imiona urzędników

Istnieje również wiele przykładów tabuizowania imion ważnych urzędników. Czasami nie tylko identyczne imiona i związane z nimi znaki stawały się tabu, ale również homofony, czyli znaki posiadające zbliżoną wymowę, ale inaczej zapisywane i posiadające inne znaczenie (tzw. „nazwy podejrzane” *xianming* 嫌名). Na przykład w Południowym Królestwie Han (917-971) z okresu Pięciu Dynastii i Dziesięciu Królestw, imiona gubernatora prefektury Mengzhou 蒙州 (dziś w okręgu Mengshan 蒙山 w prowincji Guangxi) – Long Xiao 龍驍, jego ojca Que 碣 i jego syna Qiong 蛩, stanowiły tabu dla ludzi z tej prefektury. Tabuizowali oni nie tylko same imiona, ale także ich homofony i dlatego zamieniali je na inne słowa: zamiast „sowa” (*ciao* 梟) mówili „pluć na trzynaście” (*tuoshisan* 唾十三), zamiast „sroka” (*que* 鵲) mówili „dlaczego jesteś szczęśliwy” (*xinaihe* 喜奈何), a na świerszcza (*qiong* 蛩) mówili „jesienny wiatr” (*qiufeng* 秋風)³³.

Czasami urzędnicy tabuowali też nawzajem swoje imiona. Taki przypadek miał miejsce na przykład w epoce Trzech Królestw (220-280). Teng Mi 滕密 – ojciec cesarzowej i Ding Mi 丁密 – Minister Spraw Wewnętrznych (*situ* 司徒), żyjący w okresie panowania ostatniego cesarza państwa Wu – Sun Hao (264-280), nosili to samo imię Mi 密, a to sprawiało liczne problemy. Dlatego też zdecydowali się nawzajem tabuizować swoje imiona i zmienili je na imiona grzecznościowe (*zi*): Teng Mi zmienił imię na Teng Mu 滕牧, a Ding Mi na Ding Gu 丁固³⁴. Ten zwyczaj wzajemnego tabuizowania imion jest uważany za specyficzny dla epoki Trzech Królestw i, jak się wydaje, nie był kontynuowany w późniejszych okresach.

Z drugiej strony bezpośrednie użycie imienia urzędnika uważano za zniesławienie. W przykładzie zanotowanym w *Historii Południowych Dynastii (Nanshi)*, gubernator Wang Liang 王亮 chciał wyrzucić z pracy aroganckiego urzędnika Shen Cuan 沈巖, który często łamał jego tabu. Shen Cuan, by się zemścić, powiedział ironicznie:

„Ja, urzędnik niskiego szczebla, zostałem zwolniony z pracy za złamanie tabu. Ale ja naprawdę nie wiem, które ze słów jest tym zakazanym imieniem. Jeżeli to słowo [wymawiane jako] *you*, to czy należy je zapisywać jako beznogie naczynie [*zun* 酋] z psem [*quan* 犬] [tzn. *you* 猷]? A może jako pies [ǎ] z bezno-

³³ *Qingyilu* 清異錄, China Ancient Books database 中國基本古籍庫, ed. *Qing xi yin xuan congshuben* 清惜陰軒叢書本, *juan* 2, s. 30b.

³⁴ *Sanguozhi*, rozdz. *Wuzhi*, *juan* 3, s. 10b.

gim naczyniem [tj. *you* 猶]? Czy jest to może znak *you* 攸 z sercem 心 [tj. *you* 悠], czy też bez serca? Proszę oświeć mnie”³⁵.

W rzeczywistości Shen Cuan, mszcząc się, ironicznie użył czterech znaków o tej samej wymowie, co imię ojca Wang Liang’a – You 攸. Nie tylko wielokrotnie złamał rodzinne tabu przełożonego, ale dodatkowo go obraził, używając znaków oznaczających „psa” czy będących „bez serca”.

Podsumowanie

Tabuizacja imienia w Chinach nie była fenomenem marginalnym, lecz dotykała centralnych aspektów chińskiej kultury. Jej wpływ był widoczny w całym społeczeństwie: w rodzinach, w życiu publicznym i na dworze cesarza, w imionach cesarzy, rodziców i urzędników. Miała ona zarówno pozytywne elementy (np. sposób wyrażenia szacunku), jak i negatywne konsekwencje (np. konieczność rezygnacji z urzędu czy surowe kary). Zwyczaj tabuizowania imion był ważnym elementem kultury chińskiej na przestrzeni wieków, a jego przykłady można znaleźć praktycznie w każdym okresie historii Chin. Do dzisiaj Chińczycy przypisują imionom wielkie znaczenie. Wielu aspektów chińskiej kultury nie da się do końca pojąć bez zrozumienia tabuizacji imion.

* * *

PIOTR ADAMEK

Tabuizowanie imienia w Chinach

Streszczenie

Imiona władców, przodków, urzędników, nauczycieli były uważane w Chinach za tabu, tzn. nie wolno ich było wymawiać ani zapisywać. Zwyczaj ten miał ogromny wpływ na chińską kulturę i poważne konsekwencje dla codziennego życia wielu Chińczyków, jak również dla chińskiej historiografii. Ze względu na tabu wiele imion, tytułów i nazw geograficznych zostało zmienionych. Ludzie byli zmuszeni do rezygnacji z kariery lub zmiany stylu życia, aby zachować tabu imienia. Niektórzy z nich tracili z tego powodu życie.

³⁵ *Nanshi, juan 23*, s. 4ab.

Tabuizowanie imienia było wyrazem grzeszności i szacunku, strachu i złości, legitymizacji władzy. Było ono ważnym elementem chińskiej kultury, a Chińczycy widzieli w nim istotny czynnik społeczny. Trudno zrozumieć chińską tradycyjną kulturę, nie biorąc pod uwagę tabuizowania imienia.

Słowa kluczowe: Chiny, chińska kultura, historiografia, tabu, imię.

PIOTR ADAMEK
Name Tabooing in China

Abstract

The names of sovereigns, ancestors, officials, teachers, were taboo in China – it was prohibited to pronounce or record them. This custom had an enormous impact on Chinese culture and serious consequences for the daily lives of many Chinese as well as for Chinese historiography. Because of such name tabooing many given names, titles and geographical names were changed. People had to stop their careers or change their lifestyle in order to maintain a naming taboo. Some of them were even killed in relation to the tabooing of names.

The tabooing of names was an expression of courtesy and respect, fear and anger, legitimisation of power. It existed as an important element of Chinese culture and was perceived by the Chinese as a significant social factor. Chinese traditional culture cannot be contemplated without the tabooing of names taken into account.

Key words: China, Chinese culture, historiography, taboo, name.